

в спектакле Держдрамы «Закат» по пьесе Исаака Бабеля, где она из маленькой роли сумела создать необычайно впечатляющий образ молодой любовницы Менделя Крика Маруси.

Нятко обладала также несомненным даром и умением описать спектакль. Ее заметки об истории постановок «Заката» в Одессе в 1927 году почти одновременно в двух театрах не только несут интересную информацию, но и отлично передают событийную значимость этих театральных работ.

Воспоминания Полины Нятко (с ее автографом) представляют несомненный интерес для исследователей и знатоков театра, тем более что они не печатались до сего времени.

Полина Моисеевна Нятко

Поліна Нятко

«Закат» Бабеля в Одесі

Одеса, 1927 рік, рік розквіту непу, але в той самий час вже був відчутний і його останній подих. Бабеля, популярного автора новел і оповідань, знали і з захопленням читали. Але Одеса чекала Бабеля-драматурга, що написав свою першу п'єсу, яка, до речі, була вже поставлена в кількох театрах, в тому числі і в Другій студії МХАТу. Коли театральній та мистецькій громадськості стало відомим, що незабаром сам автор приїде читати «Закат», – його чекали з нетерпінням, цікавістю і великим творчим сподіванням.

Очевидно автор з неменшим хвилюванням чекав зустрічі з діячами літератури і театру саме тому, що п'єса відображувала події, які відбувалися в Одесі, місті, де він народився, яке любив, в якому мріяв жити і творити... Гадаю, що сучасному читачеві варто дізнатися і про п'єсу «Закат», і про великий успіх її постановки в Одеському українському театрі Держдрама.

2-го квітня 1927 року в приміщенні Російської драми, на Грецькій вулиці, зібралися на читку письменники, драматурги, журналісти, режисери і актори театрів Одеси. Перед нами стояла невисока на зріст кремезна людина з округлим обличчям, відкритим лобом, широким носом, на якому зручно вместилися великі окуляри, крізь шкельця яких на нас дивилися проникливі, розумні, іноді лукаві, водночас добрі очі; чітко окреслені повні губи (нижня трохи випнулася вперед) надавали обличчю привабливої теплоти.

В залі стояла мертва тиша. Бабель читав неголосно, не поспішаючи, виразно доносячи зміст кожного слова. Напруження порушувалося короткими вибухами нестримного сміху, і тиша западала знову. В перервах виходили на вулицю перекурити і, розбившись на групи, жваво обмінювалися враженнями, зі смаком повторюючи гострі бабелевські дотепи.

Реаліст у повному розумінні цього слова, автор вразив усіх присутніх глибоко сатиричним відображенням картин життя буржуазно-міщанської Молдаванки, захопив яскравими, викінченими образами живих, як саме життя, людей зі всіма мотивами їх поведінки, вчинками, специфікою побуту і, особливо, з їх неповторною

мовою. П'єса «Закат», відображуючи, висміювала болото буржуазного міщанства і, висміюючи, з надзвичайною силою й динамічністю відображувала побут Молдаванки з його цинізмом, гниллю, з невичерпним гумором і дотепністю, з неповторним відбиттям одеського фольклору.

«Вечірні вісті» писали: «...про автора, який гостро відчуває театр, про скульптурно-чіткі окреслення персонажів, про образність мовного матеріалу, яскравість його фарб, про те, що іскриться соковитістю і барвистістю слово, виблискують гумором і влучністю окремі вислови діалогів, що в п'єсі знову прозвучав Бабель романтик і лірик, що «Закат» – твір значного літературно-художнього обсягу...» (Альцест).

Хоч автор у першій ремарці зазначає, що події відбуваються у 1913 році, проте все, що було показано в п'єсі, безпосередньо торкалось і життя дрібно-буржуазного міщанства 1927 року. Знаменна назва п'єси «Закат». Чий? Кого? Однієї з центральних дійових осіб? Менделя Крика? Чи це захід історично приреченого буржуазного міщанства та міщанської буржуазії?

Сюжет п'єси напружено-драматичний: Мендель Крик, хазяїн великого візничого промислу, деспотичний експлуататор підлеглих, був не дуже розбірливим у засобах своїх справ, та й не тільки справ. На 62-му році він завів полюбовницю Маруську і загубив голову. Його синки Льовка і Беня, виховані у душі безупинного рвацтва, вирішили покінчити з походеньками батька, які могли призвести до краху «діло», до втрати спадкоємства, і вони по-звірячому розправились з рідною людиною. Така суха сюжетна схема, кістяк п'єси. Сама ж п'єса у всіх деталях була повнокровною, глибоко правдивою. Разуче перо Бабеля викрило і висміяло буржуазію Молдаванки з її пишним шиком, релігійними забобонами, цинізмом, розпустою, злочинством. Сатиричними фарбами автор показав і довів неминучість заходу всього старого, віджилого, що стояло на перешкоді нездоланному новому, нестримно-наступаючому, тому, що після 1913-го через чотири роки вибухнуло революційною бурєю, яка змела російське самодержавство...

П'єса справила на присутніх велике враження, і обидва театри Одеси – російський і український – взяли її до постановки.

Російська драма показала прем'єру 25 жовтня 1927-го року. Однак режисеру А.Л. Грипичу, як і художнику М.І. Данілову, не вдалося знайти рішення, якого вимагала природа п'єси. Постановка і оформлення були умовно-абстрактними.

Прем'єра в українській Держдрамі відбулася 1-го грудня того ж року. З приводу вистави «Вечірні вісті» писали : «...якщо в російській драмі п'єса Бабеля показана звільненою від оболонки побуту – постановка Держдрами тлумачить і розрішує п'єсу в побутовому розрізі... Жива Молдаванка, відроджена на сцені».

Без перебільшення слід сказати, що з моменту відкриття (1925 р.) Держдрама посіла значне місце в театральному житті Одеси і з кожною наступною виставою завойовувала все ширші кола. Багатонаціональний експансивний глядач міста полюбив яскраві спектаклі, і особливо акторів. У складі театру були відомі майстри української сцени: І. Замичковський, Ю. Шумський, Г. Мещерська, Л. Гаккебуш, Л. Мацієвська, К. Осмяловська, К. Загорянська, К. Блакитний, Л. Хуторна, Й. Маяк, В. Лісовський, Ю. Красноярьський, П. Нятко та ін. На належному рівні було й художнє керівництво в особі головного режисера В.С. Василька, чергових – К.Т. Бережного, М.Л. Тінського. На окремі постановки запрошувались відомі режисери : Г.П. Юра, Б.С. Глаголін, В.Б. Вільнер, В. Смишляєв. На гастролі приїздили такі видатні актори, як Віктор Петіпа. Всі вони вписували яскраві сторінки у літопис одеської Держдрами.

Таким чином, незважаючи на недавній випуск прем'єри «Закат» в російській драмі, український театр впевнено вийшов із своєю прем'єрою. До речі, обидва театри містились поруч, на Грецькій вулиці, жили дружно, охоче відвідували одне одного.

Постановник В. Вільнер, художник І. Шпінель, композитор Ю. Губарьов життєво-правдиво відобразили на сцені життя бабелевських героїв, досконало переклала п'єсу на невичерпну гумором українську мову Любов Гаккебуш. З новою силою заблищали у виставі улюблені актори Одеси.

Роль Менделя Крика виконував Юрій Шумський, актор великої сценічної привабливості, бурхливого темпераменту, яскравої характерності. Він глибоко проникнув у внутрішній світ свого

героя, а його низький грудний голос майстерно доносив до глядача неповторні бабелевські нюанси.

Дружину Менделя Нехаму тонко відобразила актриса сильного драматичного обдарування Г. Мещерська. Запам'ятався Беня Крик у виконанні талановитого актора Й. Маяка. Характерний герой, ставний красунчик у вузьких штаних з матеріалу «сторіччя», у яскравому оксамитному жилеті, з бабочкою на комірці,

в обтягнутому піджаці, на голові канотьє... Під цим зовнішнім молдаванським шиком маскувався знахабнілий горлохвват, синочок, страшний у сценах сутичок з батьком. На весіллі своєї сестри Двойри Беня хвацько витанцьовував танок блатної Молдаванки «сім-сорок». Маяк виконував танок, не сходячи з місця, з застиглим обличчям, лише його ноги бездоганно вибивали чечітку, витинаючи хитромудрі колінця.

У ролі торговки птицею бризгала гумором соковита, комедійно-характерна актриса Л. Мацієвська. Вражала тупістю й безглуздя Двойра у виконанні Л. Хуторної. Колоритну постать її нареченого тонко й виразно представив І. Замичковський. Артист Гарник відтворив горластого довготелесого недотепу Льовку. Тепло й м'яко, без будь-якого натиску, з гіркою іронією провів Ю. Красноярський роль Арьє-Лейби. З непідробним комедійним блиском В. Лісовський відтворив образ ребе, а його слова під час молитви в синагозі: «А почім овес?» – пішли гуляти по Одесі так само, як і слова Менделя: «Роби ніч, Нехамо!». Газета «Вісті» Одеського окружкому КП(б)У, Окрвиконкому та ОСПС (4.12.1927; авт. Альцест) писала: «...Безперечно, що Держдрама підійшла до цієї постановки з великою дбайливістю і любов'ю, дала багате оформлення, зайняла у виставі кращі сили трупи, вклала у своє виконання справжній артистичний

підйом і захоплення... Держдрама зуміла дати цілком свій, дуже яскравий і сильний спектакль. Вільнер походив головним чином від побутового змісту п'єси, він намагався підкреслити своєрідну характерність середовища Менделя і Бені Крика, відтворити типові риси грубої і жорстокої дореволюційної Молдаванки... Масові сцени повні життя і руху... Все душить, пригнічує, повне звирячої оголеності почуттів. Цьому сприяє оформлення Шпінеля, без сумніву, талановите і виразне... Виконавський склад був на висоті чіткого і яскравого втілення бабелевських персонажів. Тут доводиться особливо відмітити розумну, стриману гру Няток, зворушливу щирість Мещерської».

Особливо вражала антирелігійною силою п'ята сцена в синагозі, про це говорить ремарка автора: «...прихожане оглушливо бесіднують з богом, тиняються по синагозі... відпльовуються. Вжалені несподіваною бджолою благодаті вони вивергають громові вигуки... стихають, довго мурмотять собі під ніс і потім знов ревуть, як розбуджені воли». В цій картині перо Бабеля від сатири переходить до гротеску. Слова молитви перемішуються зі словами куплі й продажу, тут Беня з молитовником в руках домовляється про нальот, з синагоги він іде на розправу з батьком.

Зовсім інакше звучить трагічна шоста сцена. В ній автор, з властивим йому вмінням заглянути на саме дно людської душі, вивернути її, показує звирячу хватку синів Менделя – Бені і Льовки, які по-бандитському розправляються з батьком. І на решті восьма сцена – весілля. Про неї «Вечірні вісті» писали: «...Мабуть у дійсності ці бабелевські герої були саме такими, якими їх задумав Вільнер, і так танцювали на весіллі «болгарочку», шаленів, обливаючись потом, темпераментний диригент і перегукувались зі своїх балкончиків та віконечок базарні торговки... Найкраще у виставі – дуже реалістична, і, разом з тим, тактовно виконана сцена побачення Менделя і Марусі, у якій і постановник, і актори уміло тримаються на грані дозволеного... Нарешті весілля, коли чудесними «масовками», вдалимими мізансценами, яскравою динамікою режисер викликає аплодисменти у глядача... Дуже гарна молодь, всі виконавці численних ролей (в тому числі і безсловесних), вся ця живуча і схвильована люд-

ська маса, яка надає динамічності цікавому, відмінно злагодженому спектаклю» (3.12.1927).

Вистава Держдрами дістала визнання, і глядач на неї валом повалив. Знаменно те, що на цю виставу, крім звичайного, постійного глядача, з'явився зовсім новий, досі не бачений в театрі. Виконуючи роль Марусі, я була зайнята лише в четвертій картині і мала змогу спостерігати його приїзд і від'їзд.

Перед початком вистави до освітленого під'їзду театру, як завжди, вливався широкий потік дзвінкої одеської публіки, здебільшого молоді. А на джогках під'їздили старі пари з Молдаванки: він, бородатий, у довгополому сюртуку, суконному кашкеті, сходяв з екіпажу, подавав руку дружині у довгому, іноді оксамитовому зі шлейфом, платті, з пелериною на плечах, у кружевній косинці, яка спускалася за вухами з парика, і, взявши її під руку, чинно вів до входу. З кам'яним виразом обличчя вони вклонялись білетерам, що садовили їх у перших рядах партеру. Молоді пари хвацько підкочували на фаєтонах-дутиках. Він у тирольці або котьолку, у піджаку в кліточку чи полосуку, що щільно облягав фігуру, у яскравій жилетці, обов'язково з бабочкою на комірці, у лайкових туфлях з довгими вузькими носками, у рукавичках, вів свою пишну повногруду даму у строкатому короткому платті, теж у рукавичках і лакових туфлях. Ця публіка ніби конкурувала своїми типажами й костюмами з персонажами на сцені.

Візники дожидали своїх пасажирів до кінця вистави. В останній дії вони, підібравши поли своїх довгих армяків, совали білетерам п'ятаки і тихенько пробирались на балкон подивитися улюблений танок «сім-сорок». Щиро аплодуючи, вони допомагали викликати Беню, і артист Маяк до повної знемоги, іноді п'ять-шість разів виходив на біс. Коли ж завіса закривалась остаточно, візники, поки їх пасажери повільно вибирались з партеру, встигали, топочучи чобітьми, гуртом скотитися з балкону і вилізти на козли своїх екіпажів.

Міщанство Молдаванки дивилося виставу мовчки, похмуро, суворо. Воно не сміялося, воно з сумом спостерігало приречених в «Закаті», який був заходом і їх власного життя.

ЗАКАТ

В ДЕРЖДРАМЕ

1. Мендель — Шумский
2. Кайтор — Чернов и
Лисовский — Дря-
Ков. 3. Марусь —
Натко и Мендель —
Шумский. 4. Дювра
— Хуторя и Бобровый
— Замчаловский.
5. Лена — Гарник.
6. Сцена свадьбы.
7. Раппаи — Краси-
вский и Бени — Маки

Отталкиваясь от быта, от конкретности подлинно дореволюционной Молдавии, стрит постановщик Вильнер. Деревянное нужно было найти иное, чем в русском театре, исходную точку для воплощения пьесы Бабеля. И Вильнер показал нам «Звать в бытовом разрезе, хорошо подмечая детали и приметы старого мешалского быта, вывед бабелевских героев такими, какими они могли быть в действительной жизни. Отсюда, там, где быт — там удача, и где постановка изменит себе — там тернет она свою художественную убедительность.

И потому лучшее в спектакле: свидание Менделя с Марусей, молдавский трагир-пороб и, особенно, свадьба. Здесь много настоящей лирики и художественной правды.

И потому же слабее те сцены, где условные штрихи отходят от общего замысла постановки: спальня стариков Криня, мрачная первая картина, сцена драки...

Само по себе интересное оформление Шпиделя идет вразрез с мыслью постановщика, символизируя не живые фигуры бабелевских героев, а их условные театральные «мысли».

Казалось, что герои Бабеля останутся чуждыми для зрителей деревни. Но этого не случилось. И то, что большинство исполнителей отлично справились со своей задачей — не лучше ли доказательство талантливости труппы нашего украинского театра?!

И раньше всего — Шумский и Нитко. Шумский — Мендель. За исключенным недостатком яркого перепада между Менделем ворах и последних картин (чему виной то, что сразу не «горитим и зрешим, а сонит и падлом, повалит ет Шумский старик Мендела, — это одна из наиболее удачных ролей артиста. Из маленьких ролей сумела Нитко создать необычайно впечатляющий образ дочери пятаей торговца, молодой любовницы старого Криня.

Совершенно дается роль Бани Маню. Блестящими получились Нинафор у Добровольского, Дюроа у Хуторной и Бояркин у Замычского.

И хористы Матвеевский (пятаей торговца), Лисовский (Ары-Лейб, Гартя (Левка), Красногорский (дьячок) и, особенно, Метерская (Нехем), как и многочисленные исполнители второстепенных ролей — талантливая молодежь деревни.

М. Б.

Назавжди залишилась в пам'яті зустріч з неповторним письменником, автором п'єси "Закат", з її прекрасною постановкою в Одеському театрі Держдрами.

Народна артистка УРСР,
Лауреат державних премій СРСР (Поліна Нянко).

Київ, вул. Паризької комуни
12, кв. 5.
тел. 29.50.69.

Але в глядному залі превалювала Одеса молода, комсомольська, робітничка, вона голосно реагувала, сміялась, повторювала влучні бабелевські вислови... Це був її схід, це вона виховала те покоління, яке принесло Одесі славу міста-героя.

Назавжди залишилась в пам'яті зустріч з неповторним письменником, автором п'єси «Закат», з її прекрасною постановкою в Одеському театрі Держдрами.

